

УДК [271.4:271.2]-767(477.81)"18"

Р. В. Голій,

аспірант Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки

КОНВЕРСІЯ УНІАТСЬКИХ ХРАМІВ У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ (НА ПРИКЛАДІ СІЛЬСЬКИХ ПРИХОДІВ ДУБЕНСЬКОГО ПОВІТУ)

У статті проаналізовані випадки переходів греко-католицьких храмів на православ'я у першій половині XIX столітті. Зокрема, розглянуто процес конверсії сільських церков і каплиць у селах Лопавша, Лечани, Добратин Дубенського повіту Волинської губернії.

Ключові слова: православ'я, греко-католицизм, Волинська губернія, державна політика.

Конверсия униатских храмов в Волынской губернии (на примере сельских приходов Дубенского уезда)

В статье проанализированы случаи переходов греко-католических храмов на православие в первой половине XIX столетия. В частности, рассмотрено процесс конверсии сельских церквей и каплиц в селах Лопавша, Лечаны, Добратын Дубенского уезда Волынской губернии.

Ключевые слова: православие, греко-католичество, Волынская губерния, государственная политика.

The conversion of the Uniate churches of Volyn province (on the example of the rural parishes of Dubensky district)

In the article analysed the cases of transitions of the Greek-Catholic churches on Orthodoxy in the first half of the 19th century. In particular, we consider the process of conversion of the rural churches and chapels in the villages Lopavsha, Lechany, Dobratyn (Dubensky district of Volyn province).

Keywords: Orthodox, Greec-Catholicism, the Volyn province, public politics.

Внаслідок II та III поділів Речі Посполитої, Волинь була приєднана до Російської імперії. Разом із цим, наприкінці XVIII ст. активізувались конфесійні конверсії (переходи від одного віросповідання до іншого), а відтак – змінювались уніатська та православна парафіяльні мережі.

Але вже у першій чверті XIX ст. переходи приходських храмів до православ'я призупинились. Спостерігався навіть процес повернення

окремих парафій до унії [14, 90]. Проте, у 1830-х рр., після поразки польського Листопадового повстання, тенденції набула конверсія уніатських парафій, що завершилась цілковитою ліквідацією Литовської та Білоруської єпархій, до яких входили греко-католицькі громади на Волині.

У Дубенському повіті парафіяльна мережа залишалась розгалуженою аж до останнього року існування Греко-Уніатської Церкви у Волинській губернії. Зокрема, важливе значення в релігійному житті тут відігравали сільські каплиці, які у 1830-х роках, після ліквідації василіанських монастирів й зменшення кількості парафіяльних храмів, стали осередками збереження на Волині унії взагалі.

Перехід уніатських храмів на православ'я у Волинській губернії досліджувались в контексті загальніших проблем. Зокрема, віросповідні трансформаційні процеси у Волинській губернії дослідували Сергій Жилко [14] та Богдан Бойко [3]; становище Греко-католицької церкви на Правобережній Україні наприкінці XVIII – в 30-х роках XIX століття розглядалось Валентиною Лось [17] та Вікторією Білик [1, 2], у монографії Надії Стоколос і Руслани Шеретюк [19]; матеріальне становище та архітектурні особливості храмів Дубенщини з'ясовував Савчук Петро [18]. Проте, питання конверсій уніатських церков і каплиць у Дубнівському повіті залишається маловивченим.

Метою статті є проаналізувати випадки переходів греко-католицьких храмів на православ'я в селах Дубенського повіту Волинської губернії у першій половині XIX століття.

Наприкінці 1820-х – в 1830-х рр. урядова політика була налаштована на обмеження кількості “іновірних” [5, арк. 9.] громад, зокрема – на території, яка перейшла до Російської імперії після поділів Речі Посполитої. Тому відкриття нових уніатських церков і каплиць було дуже проблематичним. З іншого боку, органи влади стали частіше перевіряти дотримання законодавства під час будівництва храмів, які вже у той час діяли. Особливо це було характерним у 1830-х рр., коли ліквідувались василіанські монастирі, після поразки польського повстання.

Правове поле будівництва та функціонування уніатських приходських храмів і приписних каплиць у другій чверті XIX ст. визначалось такими нормативними актами:

- указ 22 квітня 1794 р., відповідно до якого, якщо в типових поселеннях, де були уніатські храми, з'являлись бажаючі приєднатись до Православ'я (цілий приход чи більша частина приходу), то таких “негайно приєднувати, з наверненням й самих приходських церков тих поселень, в число православних, й з видаленням звідти уніатських

священиків, на місце яких призначити достойних з нашого православно-го духовенства" [6, арк. 161.];

- указі від 14 липня 1819 р., де визначалось "усім губернським правлінням, приєднаних від Польщі губерній, і Римо-католицької духовної колегії, щоб перші самі собою не дозволяли будувати римо-католицькі і греко-уніатські церкви, а остання зробила і розпорядження підзвітним їй єпархіальним начальствам, щоб вони, не збільшуючи без потреби церков, спостерігали, щоб в тих місцях, де є достатня кількість прихожан, не на великій відстані, один приход об'єднував не менше 100 дворів, по 4 душі в кожному, і щоб ці єпархіальні начальства кожного разу представляли в колегію, а колегія Міністерству духовних справ і народної просвіти про будівництво церкви, де з'явиться в тому потреба... у віддаленні від церков греко-російських" [16; 7, арк. 56 зв. – 57 зв.];

- указ від 19 жовтня 1828 року, згідно з яким громада, котра "хоче збудувати іновірний храм чи каплицю, має звернутись з проханням до Губернського правління і Уряду, а вони – до Греко-російського й інших єпархіальних начальств, в віданні яких перебувають сусідні приходи" [5, арк. 9]. Відтак – усі документи з висновками єпархіальних начальств мали надсилатись для остаточного рішення до Головного Управління Духовних справ іноземних сповідань;

- розпорядження Державної Ради 8 жовтня 1831 р. [13, арк. 4] та указ Синоду від 26 березня 1832 р. [5, арк. 10], за якими: 1) католицьке єпархіальне керівництво не мало призначати окремих священиків для самовільно збудованих каплиць, й тим більше – дозволяти духовним особам, які не мають парафії, відправляти в них служби; 2) кожна така каплиця вважалась приписною до пррходської церкви, з якої міг приїжджати настоятель (або його заступник, у випадку хвороби чи звільнення настоятеля) для відправлення служби; 3) Римо-католицька Консисторія мала визначити певний час в році, коли настоятель міг приїжджати до приписної церкви для відправи служби, наприклад: в піст, для сповіді і Причастя. Після отримання такої інформації від Римо-Католицької Консисторії, Головне Управління мало повідомити Греко-Російське Єпархіальне і Губернські Правління "для відома і нагляду місцевої поліції" [5, арк. 10].

Такі норми практично обмежували свободу віросповідання уніатів та римо-католиків і ставали засобом для конверсії парафіяльних храмів та приписних каплиць. Але, незважаючи на досить детальні інструкції щодо навернення уніатів, іноді в діях посадовців різних рівнів виявлялось неоднакове трактування урядових указів.

Зокрема, це видно в оцінці київським генерал-губернатором заходів, які застосували волинський губернатор та архієпископ Інокентій під час приєднання до православ'я селян Мительного і Лечан Дубенського повіту. Процес переходу уніатського приходу почався в травні 1836 року – з листа до православного архієрея вдови уніатського священника з села Лечани, яка після смерті чоловіка в 1835 р., залишилась з дітьми й матір'ю і просила прислати в села Лечани і Мительне священника для надання треб православним прихожанам, що були там і в селах, навколо містечка Олика. В листі також вдова просила, щоб майбутній мительненський священник, взяв шлюб з її дочкою [9, арк. 1].

Разом із вдовою приєднався паламар, який зберігав ключі від церкви. Всього у селах Лечани і Мительне було 72 православні особи, а в суміжних уніатських селах, на околиці Олики, – 122 особи.

Православний священник, який мав перевести до православ'я уніатів, попросив місцеву владу, щоб під час навернення і присяги був присутній чиновник, для попередження дій Леонтія Червинського, місцевого уніатського священника [9, арк. 3]. Підписку про перехід зробили 23 особи з сім'ями. Всього 67 [9, арк. 17 зв.].

Відтак, 2 червня 1836 р. Дубенський протоієрей Фома Корчинський разом із засідателем Дубенського земського суду приїхали до Мительного, щоб приєднати зголошених і усіх охочих. Але погодилось перейти тільки 7 чоловіків і 4 жінки, з тих, що раніше підписались. В наступні два дні “з трудом приєдналось” ще 7 осіб, з колишніх підсисантів, і деякі нові охочі, всього – 102 особи, разом із дітьми. Решта 9 селян, які раніше підписались, і усі інші жителі Лечан і Мительного відмовились приєднатись. Проте, крім кількох “упорних” [9, арк. 16 зв.], сказали, що перейдуть, якщо їхня місцева церква також не буде уніатською, бо село Довгошиї, де була найближча православна парафія, від них за 8 верст. Перехід не був чисельним й через те, що селян стримував місцевий економ Савицький, за що він був пізніше арештований, за наказом Волинського губернатора [20, арк. 13], якому селяни не хотіли перечити. Робив спротив наверненню й мительненський уніатський дяк: показував прихожанам друкований указ Литовської уніатської консисторії й говорив, що у ньому був заклик для селян Лечан і Мительного не приєднуватись. Та, як виявилось, то був указ про облаштування врат і престолів в уніатських храмах [9, арк. 17].

Таким чином, 2–4 червня приєдналось 169 з 589 осіб, в унії залишилось – 420. Оскільки серед приєднаних було 6 братчиків, зокрема ктитора (старший братчик), то протоієрей Фома Корчинський пропо-

нував консисторії відкрити в Мительному нову парафію, освятивши уніатський храм на православну церкву. Підставою для пропозиції протоіерей вважав наступні розрахунки: селяни могли залишитись без сповіді в Чотиридесятницю, бо священник села Довгошиї опікувався, у Дубенському повіті кількома селами – Довгошиями і Борбином (разом 1485 парафіян), та Жорницями і Носовичами (разом 123).

Очевидно, повідомлення про ймовірне приєднання до православ'я місцевого храму, дієво вплинуло на мительненців і лечанців, бо 5–7 червня довгошиївським священником і повітовим засідателем було приєднано ще 388 осіб, а уніатами залишилось біля 20 селян. Відтак, 24 червня благочинним, в присутності засідателя, на підставі указу від 1 лютого 1800 р. про добровільний перехід уніатів, храм було освячено на православний.

Наступного дня приєдналось ще 28 осіб. Отож, практично увесь уніатський прихід (517 осіб), включно із згаданим дяком, перейшов протягом червня 1836 р. до православ'я. А місцевого уніатського священника Червинського Волинський губернатор пропонував Литовській консисторії перевести до іншого приходу.

Формально процес приєднання селян в Мительному і Лечанах був проведений правильно й успішно. Але київський генерал-губернатор, у листі від 20 червня 1836 р., назвав дії губернатора "жорстокими" [20, арк. 13 зв.] й розкритикував наказ про відкриття судових справ проти осіб, які чинили спротив діям поліції під час приєднання селян. На думку генерал-губернатора, губернатор, отримавши про події в Мительному повідомлення, "з якого легко можна було побачити незрілість самого заходу і небезпеку сильної протидії", мав би повідомити вище керівництво, а не робити поспішні накази. "Вчинок цей, в округу жителів, які недавно воєнствували, – писав він, маючи на увазі, очевидно, повстання 1830–1831 рр., – виходить за межі поміркованості" [20, арк. 14 зв.]. Губернатору було категорично заборонено "робити переслідування тих, які, від фанатизму, відкрито виражали свої думки", й наказано намагатись упокорювати їх "кротостю і переконанням" [20, арк. 15]. Відтак, дубенському судовому засідателю волинський губернатор наказав припинити справу щодо дій священника Червинського, дяка Димчевського і економа Савицького.

Не схвалював генерал-губернатор й заходів волинського архієрея щодо навернення уніатів у вказаних селах. Зокрема, на його думку, архієпископ Інокентій вчинив проти 6-го, 10-го, 11-го, 12-го і 19-го пунктів правил, затверджених імператором, які визначали, що перед наверненням уніатів, архієрей мав би звернутись до Синоду, чи міні-

стра внутрішніх справ, чи до генерал-губернатора, а потім – з'ясувати чи готові уніати до приєднання [20, арк. 13 зв.]. Тому волинській консисторії ставилась вимога, щоб духовенство у подібних випадках питалося дозволу у “головного місцевого начальника краю, на якого покладна уся відповідальність за спокій довірених йому губерній” [20, арк. 14 зв.], тобто у генерал-губернатора.

Окремі розпорядження Синоду викривають нерозуміння (або небажання розуміти) справжнього стану опрацювання уніатських храмів. З погляду петербурзьких синодальних чиновників, уніати вітали нововведення і дуже бажали приєднатись до православних парафій. Так, у таємному указі Синоду від 1 серпня 1836 р. було наказано усім єпархіальним архієреям дозволити священникам допускати уніатів, після їх згоди назавжди перейти від свого попереднього сповідання, до сповіді і Причастя в православному храмі. Вмотивовувався указ тим, що “грекоуніти з певного часу виявляють особливу прихильність до возз'єднання із прабатьківською їх православною східною церквою, відновлюючи в церквах своїх богослужіння і обряди її і приєднуючись у значній кількості до православ'я” [11, арк. 1].

Тобто, Синодом вважалось, що конфесійна урядова політика відповідала прагненню самих уніатів, незважаючи на те, що в ряді випадків уніатські парафіяни не хотіли такої конверсії. Зокрема, про це свідчать факти переходу уніатських храмів на православ'я без прихожан. Так, в селі Лопавша, де церкву переведено на православ'я ще у 1790-х рр., селяни залишались уніатами. Єпархіальне начальство в 1819 р., зважаючи на малу чисельність православних парафіян та стан церковної будівлі, дозволило її розібрати. Проте, припис не був відразу виконаний. І в 1837 р., у зв'язку з тим, що церква була у дуже поганому стані (із зігнилим дахом), сусідні православні священники повторно попросили архієрея дозволу її розібрати, а дерево використати для інших церков. Архієпископ Інокентій погодився, але за умови присутності в селі світського чиновника від земського суду [8, арк. 3.]. Та до 1839 р. чиновник так і не прибув.

Також у 1837 р. було дозволено розібрати і церкву в Хрінниках (через поганий стан), чого теж не було виконано до 1840 р. Отож, у багатьох випадках, де православним став тільки храм, без парафіян, доля храму не була довговічна. Бо після ліквідації “іновірного” приходу, часто знищувався і храм, який втрачав уніатську паству.

На початку XIX ст. у Волинській губернії було 155 парафіяльних уніатських церков-храмів (станом на 1807 рік) й 100 каплиць (станом на 1818 рік) [1, 209–213, 218–221]. Така значна кількість каплиць, засновані

на кладовищах [4, арк. 1 зв.], у поміщицьких маєтках [4, арк. 27 зв. – 28.], біля водних джерела [10, арк. 1] тощо, свідчить про їхню важливу роль у збереженні унії. Очевидно, на таке вагоме значення каплиць (невеликих сільських уніатських храмів), звернула увагу й місцева влада. Бо в 1830-х роках активізувались справи щодо конверсії приписних каплиць.

Зокрема, 14 січня 1837 р. у Дубенському повіті місцеве духовне правління звернулось до консисторії із запитом щодо приєднання уніатської каплиці в селі Дубляни. Приводом для запиту стало те, що місцева православна церква була в гіршому стані. Також у рапорті Дубенського правління повідомлялось, що в Дублянській каплиці служив не один визначений парох, а, час від часу, такі уніатські священники: Вилецький з Дублян, Червинський, Малицький з Лопавші, а найбільше Берегович з Лисина. Проте, консисторія відповіла, що без переходу уніатів на православ'я в Дублянах, не було достатньо підстав для приєднання каплиці. [9].

Інша подібна справа стосувалась уніатського храму в селі Добратин. Села Добратин, Острів й Перевередів, Дубенського повіту ще “під час загального воз'єднання місцевого народу з Православною Церквою” [4, арк. 179] зазначались як православні, але в червні і липні 1797 р., “через намову уніатських ксьондзів відторгнулись” в Унію [4, арк. 1]. В Добратині тоді парафіян було: 250 чоловіків й 228 жінок, в Перевередові, відповідно – 129 і 130, в Острові, – 37 і 89. Всього – 863 особи. Хоча вони не склали присяг й не давали зобов'язань щодо переходу в православ'я, але, відповідно до метричних книг 1797 р., усі вважались православними.

Побудувавши на кладовищах каплиці, уніатські священники, не тільки зупиняли “уніатського сповідання людей навернутись до благочестя, але ще й благочестивих відводять від Православ'я” [4, арк. 1 зв.]. В Острові і Перевередові уніатські каплиці збудовані з дозволу Губернського Начальства. В Добратині ж римо-католицька каплиця збудована була в поміщицькому маєткові самоправно поміщицею Орурговою в 1799 р. [4, арк. 27 зв. – 28], але віддана під уніатську каплицю [4, арк. 112].

Відтак, майже усі прихожани села Перевередів перейшли в 1801 р. на унію, так само зробили селяни в Острові у 1803 р., а в Добратині – у 1808 р. [4, арк. 3]. Того ж року при консисторії була заснована комісія для розгляду справ переходу прихожан в тих трьох селах. До 1802 р. в селах залишалось в православ'ї 10 чоловіків і 5 жінок [4, арк. 179 зв. – 180]. Волинська Духовна Консисторія наголосила “щоб приходські священники зазначених поселень особливі докладали старання

щодо навернення заблудлих до Православ`я” [4, арк. 5 – 5 зв.], але й на початку 1830-х рр. селяни й далі залишались в унії [4, арк. 1–4].

Так, щодо справи про перехід з православ`я в унію перерахованих сіл, в журналі Волинської Духовної Консисторії зазначалось 17 травня 1834 р.: “Підтвердити знову, через Дубенське Духовне Правління, приходським зазначених сіл священикам, щоб вони в будь-який спосіб прагнули духом кротості, відступивших від православ`я в унію, селян Добратинських. Перевередівських й Острівських повертати до Православ`я” [4, арк. 6], про що наказано було відрепортувати в консисторію. Приходський священик відповів, що в 1834 р. він не мав успіху в поверненні селян в Добратині [4, арк. 19], й зазначив, що місцеві уніати казали: “хай влада пришле до наших поміщиків... указ, щоб ми були благочестиві, то ми зараз же навернемось до Православ`я” [4, арк. 20–20 зв.].

Дубенський благочинний також, зі свого боку, відповів, що в Добратині є 9 дворів прихожан, котрі “не бачачи донині для своєї церкви ніякого старання ..., вже ходять в уніатську... каплицю” [4, арк. 9 зв.]. В каплицях служив уніатський священик села Берегів, що мав під наглядом, крім своєї церкви, три каплиці. Приїжджав до них раз в чотири неділі, а для треб – коли звертались прихожани [4, арк. 17–18.].

Таким чином, причинами того, що селяни залишались в унії вважались: позиція поміщика та діяльність уніатського священика. Подібна мотивація уніатів була визначена і в відомостях, складених у 1836 р. Відповідно до них, причинами залишення селян в унії були: 1) “неприхильність поміщика”, 2) “тижневі говіння” православних, 3) наявність місцевої каплиці [12, арк. 63].

Отримавши пояснення місцевого духовенства, єпископ розпорядився щомісячно звітувати про перехід селян до Православ`я в тих трьох селах [4, арк. 36]. Відповідно до рапортів: за лютий 1835 року перейшла одна особа, за березень і квітень – жодної [4, арк. 37–38]. В рапорті за травень священик зазначав, що “нікого не повернув, з причини, що хоча, уніатської в Добротинському приході церкви нема, але уніатський ксьондз... в каплицях християнські треби уніатам відправляє”, а “прихожани, що раніше висловлювали бажання бути православними, поки свого ксьондза не мали, нині своє бажання відмінили, і бути православними не бажають” [4, арк. 39–39 зв.]. Далі повідомлялось, що перейшла в православ`я ще одна особа; за серпень – жодної; за вересень і жовтень – по одній [4, арк. 45, 52, 60, 62].

Консисторія, використавши земський суд, намагалась примусити поміщика не втручатись в справу навернення Добратинських селян

[4, арк. 48 зв.], а до Волинського Губернського Правління звернулась з проханням – заставити, через Дубенського земського справника, ксьондза Осовського зробити підписку, щоб він не виконував треб в тих селах [4, арк. 57].

Як результат таких заходів, селяни мали б відразу покинути Унію, але того не сталося. В селі Добратин священник Осовський навіть хрестив дитину, батько якої був православним, а мати – уніатка, але влада нічого вдіяти не могла, бо, хоч пара й була повінчана в православної церкві у 1822 р., документів, що батько зобов’язувався хрестити дітей в православ’ї, знайдено не було [4, арк. 64–65]. Уніатський священник служив по чергово в каплицях й надалі “і на те йому ні від кого нема ніякої заборони” [4, арк. 69 зв.].

Дещо інакше відбувалась справа в 1836 р.: Добротинський православний священник Топачевський рапортував консисторії, що в березні 1836 р. він “навернув... з Унії на Православ’я 56 душ і підпискою зобов’язав їх сповідувати Православ’я до кінця їх життя” [4, арк. 75].

Щодо закриття Острівської і Перевередівської каплиць й віддання православним каплиці в Добротині, волинський губернатор відіслав листа Литовському уніатському єпископу Семашку [4, арк. 88]. А місцевій поміщиці губернатор розпорядився допомогти відремонтувати православні церкви в згаданих селах [4, арк. 88-88 зв.].

Але Графиня Орургова й надалі перешкождала переходу селян, зокрема стримувала тих, що хотіли обвінчатись, щоб вінчання було здійснене не в православної церкві. Поміщиця сердилась на свого брата, що дозволив селянам перейти на Православ’я, й усіх, що були залежні від неї, планувала знов перевести на Унію [4, арк. 112]. Зі свого боку, Дубенське Духовне Правління просило архієпископа Інокентія, щоб він посприяв вивезенню Орургової з Добратина.

На запит Губернського правління в Литовську греко-уніатську духовну Консисторію, щодо закриття уніатських каплиць в трьох селах й виведення з села Добратин уніатського священника Осовського, єпископ Йосип Семашко 3 квітня 1836 року скасував Добротинський прихід [4, арк. 95]. А 14 червня того ж року Литовський єпископ дозволив перевести з Унії й сам храм: “Православне волинське єпархіальне начальство потребуючи Добротинську греко-уніатську церкву, щоб перевести туди богослужіння, через ремонт тамтешньої православної церкви, просило через місцевого громадянського губернатора про поступлення цією церквою греко-російському духовенству – оскільки невеликий Добротинський прихід ще 3 квітня цього року Його Преосвященством скасований і приєднаний до найближчої Бе-

резької церкви, і після цього Добротинська церква стала заштатною, то Його Пресвященство, погоджуючись на поступку її православному духовенству, зволив запропонувати Консисторії зробити розпорядження про передачу згаданої Добротинської церкви в відомство Волинського єпархіального начальства” [4, арк. 95–95 зв.].

Проте четверо селян з Добротина зробили спробу залишитись в уніатстві [4, арк. 100]. Їх було направлено до земського суду, а відтак, Дубенська міська поліція “за посередництвом внутрішньої стражі” [4, арк. 100–100 зв.] відіслала до єпархіального начальства до Почаєва. Поліція, повертаючи селян в той самий суд, повідомила, “що вони в присутності поліції добровільно виявили бажання прийняти Православне сповідання”, “присягу виконали”, а “підписка від них взята” [4, арк. 100 зв.]. Осовського ж, який, “живши в Добротинському приході, багато перешкод робив для навернення тамтешніх селян з Унії в Православ’я”, пропонувалось для “швидкого успіху, неодмінно... звідти вивести” [4, арк. 108 зв.].

За липень 1836 р. в Добротині приєднано 64 родин, за серпень – 9. Всього – 415 осіб. Селяни склали присягу [4, арк. 125]. Всього за 1836 р. з 592 перейшло 507 осіб, з них 92 – приєднано “через переконання одного місцевого священика Топачевського, а решта 415 душ приєднані священиком Топачевським при цивільному чиновнику і духовному депутаті, священику Личинському” [4, арк. 184–184 зв.; 12, арк. 70].

Отже, лише приблизно 18% добротинців, приєднаних в 1836 році, перейшли відносно добровільно – “через переконання священика”, а решта – 82% – через примус цивільних чиновників. Ці цифри, звичайно не можна проектувати на всю Волинську губернію. Та й, як зазначалось, такі підрахунки є дуже відносні, бо не про “волевиявлення” й “примушування” йшла мова в таємному листі, а, з іншого боку, “добровільним” називався навіть перехід “в присутності поліції” [4, арк. 100 зв.]. Проте наведенні дані яскраво показують великий вплив державної влади на тодішні конфесійні взаємини.

Конфесійна політика Російської імперії обмежувала право на заснування нових уніатських парафій та була спрямована (особливо в 1830-х роках) на зменшення кількості діючих “іновірних” храмів. Проте, не усі урядові чиновники вважали за доцільне здійснювати примусову конверсію. Важливу роль у збереженні унії мали приписні каплиці. В окремих випадках уніатські каплиці ставали православними без своїх парафій, що негативно впливало на подальшу долю храму. Відсоток відносно добровільних конверсій не був великим (зо-

крема у Добратині "через переконування священика" перейшло 18 % прихожан), що свідчить про значний вплив державної влади на тодішні конфесійні трансформації.

Список використаних джерел та літератури

1. Білик. В. А. Греко-уніатська церква на Правобережній Україні наприкінці XVIII – у 30-х рр. XIX ст. : дис... канд. іст. наук : 07.00.01 / Вікторія Андріївна Білик ; Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки – Луцьк, 2009. – 267 с.
2. Білик, В. А. Врегулювання правового становища Греко-уніатської церкви у Правобережній Україні в кінці XVIII – першій чверті XIX ст. / В. А. Білик // Наукові записки. Серія "Історичне релігієзнавство". – Острог, 2010. – Випуск 2. – С. 11–24.
3. Бойко, Б. Є. Трансформаційні процеси в житті християнських конфесій на Волині періоду її перебування у складі Російської імперії (1793–1917 рр.) : дис... канд. іст. наук : 09.00.11 / Богдан Євгенович Бойко. – К., 2009. – 225 с.
4. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО), ф. 1, оп. 7, спр. 1021.
5. ДАЖО, ф. 1, оп. 7, спр. 1038.
6. ДАЖО, ф. 1, оп. 7, спр. 1054.
7. ДАЖО, ф. 1, оп. 7, спр. 1079.
8. ДАЖО, ф. 1, оп. 8, спр. 57.
9. ДАЖО, ф. 1, оп. 8, спр. 349.
10. ДАЖО, ф. 1, оп. 8, спр. 510.
11. ДАЖО, ф. 1, оп. 8, спр. 551.
12. ДАЖО, ф. 1, оп. 8, спр. 786.
13. ДАЖО, ф. 1, оп. 81, спр. 71.
14. Жиллок, С. І. Російська православна церква на Волині (1793–1917 рр.) / Сергій Жиллок. – Житомир : Журфонд, 1996. – 174 с.
15. Об устранении всяких препятствий к обращению Униатов к Православной Греческой Церкви // Полное собрание законов Российской империи, с 1649 года. – СПб : Печатано в Типографии II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. (далі – ПСЗ) – Т. 23. – № 17199.
16. О сделанном от Правительствующаго Сената Губернским Правлением, присоединенных от Польши Губерний и Римско-Католической Духовной Коллегии предписаний о не позволении первым самим собою строить Римско-Католических и Греко-Униатских церквей, а последней о неумножении сих церквей без надбности // ПСЗ – Т. 36. – № 27880.
17. Лось, В. Е. Історія Греко-уніатської церкви на Правобережній Україні кінця XVIII – першої половини XIX ст.: джерелознавчий аспект : автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.06 / Валентина Едуардівна Лось ; Дерд.

ком. арх. України. Українського НДІ арх. справи та документознавства. – К., 2007. – 20 с.

18. Савчук, П. О. Сільські костели і православ'я на Дубенщині / П. О. Савчук // Наукові записки. Серія “Історичне релігієзнавство”. – Острого, 2010. – Випуск 3. – С. 193–202.

19. Стоколос, Н. Г., Шеретюк Р. М. Драма Церкви (До історії скасування Греко-Уніатської Церкви в Російській імперії та викорінення її духовно-культурних надбань): монографія / Надія Стоколос, Руслана Шеретюк. – Рівне : ПП. ДМ, 2011. – 320 с.

20. Центральний державний історичний архів України. м. Київ, ф. 442, оп. 1, спр. 2217.